

26/8
NAMNGE SIG SJÄLV OCH ANDRA*Tilltalsord och titlar*

FÖR FEMTON ÅR SEDAN gav professor Erik Wellander ut en liten rolig och lärorik skrift, "Tilltalsordet Ni", där han diskuterade vårt sätt att tilltala varandra och pläderade för an-

vändning av ordet Ni. Vid Stockholms högskola uppmanades studenter och lärare att följa rekommendationen; umgänget skulle på det sättet bli mera naturligt och en känsla av jäm-

likhet uppmuntras. Enligt som jag tror samfälliga erfarenheter blev försöket inte alldeles framgångsrikt. Själv hade jag en svårutrotlig föreställning att det var vanligare att säga "Kandidaten" än "Ni"; de studenter som sade "Ni" tycktes mig antingen samla sig för ansträngningen eller i tilltalsordet inlägga en förställd men oroande aggressivitet. I det hela har inte Ni slagit igenom, det kan man med säkerhet slå fast. Ordet har blivit en smula vanligare, särskilt vid tillfälliga och alldeles personliga kontakter — t. ex. i spårvagnar och affärer — och vid samtal mellan yngre personer och personer av skilda kön.

Men för en tjuugu- eller tretti-åring är det fortfarande ohövligt att säga Ni till en äldre person. Det för Sverige egendomliga bruket av titlar har i stort sett bevarats.

Under de senaste årtiondena har andra förändringar i fråga om tilltal och titlar kommit till stånd — det är inte alltid lätt att säga hur och varför. Du har blivit vanligare. För trettio år sedan var det självfallet att även unga studenter skulle lägga bort titlarna med en liten ceremoni — Anderson, 14, Peterson, 16, Tack skall du ha — och något äldre herrar ville gärna förtära något starkt i samband med titelbortläggningen ("Ursäkta, kanske jag får proponera brorskål, fastän vi inte har något att dricka"). Nu är det vid en rad universitet och högskolor brukligt att studenter, åtminstone om de går på samma kurser, utan vidare säger Du, och den speciella distans som på den punkten förelåg könen emellan — och som ibland kom fram i bruket av förnamn utan Du — har nära nog försvunnit. Titelbortläggningen mellan fullvuxna karlar har merendels förlorat all högtidlighet; "skall vi inte hyfsa titlarna" är ett uttryck som visar hur föga seriöst man tar saken. Den gamla näpet-löjligen bilden av två herrar som med ett glas punsch eller en grogg förbröd- rar sig under komplimanger får man knappast se mera. Liksom förut är titelbortläggningen och duandet mindre vanliga bland kvinnor än bland män, både i och utanför arbetet.

De antydda ändringarna har sannolikt flera orsaker. Bland värnpliktiga har duandet sedan gammalt varit en given sak, och de långa inkallelserna under kriget har kanske populariserat denna vana. Det friare umgänget mellan könen har påverkat även tilltalet. Jämlikhetskänslan — liksom den reella likställigheten — har vuxit, och ovilja att lägga bort titlarna har skapat misstankar om snobberi och översitteri. Dock är det ostridigt att duandet fortfarande i stor utsträckning markerar ett slags social samhörighetskänsla; man skulle i Sverige kunna lägga upp en indelning i samhällsklasser efter den linjen, och detta faktum är ett av de starkaste skälen mot vårt kvarlevande titelsystem.

Förr var det vanligt att en gammal herre vid titelbortläggningen med en ung man sade: "Du får säga farbror"; jag lärde mig för trettio år sedan att man alltid skulle säga farbror i stället för Du till en herre vars ålder var två gånger ens egen plus fem. I denna mening tycks "farbror" vara på avskrivning, och "tant" följer honom i spåren; man vill undvika alla påminnelser om åldersskillnad, och de yngre är artiga — inte ohövliga — då de utan vidare säger Du. I familjelivet går det på samma sätt. Barnen säger Du i stället för pappa och mamma; man kan till och med få höra barn och ungdomar säga Du till farfar och mormorsmor.

Det finns många särfall som kunde förtjäna ett omnämnande. En ganska tillfällig gemenskap, t. ex. deltagande i en sommarkurs, leder ofta till omedelbar kollektiv titelbortläggning, oberoende av ålder, kön och social ställning. Inom det socialdemokratiska partiet är alla i princip Du; enligt mina erfarenheter brukades ordet dock mera fritt bland yngre medlemmar, och av yngre till äldre, än mellan äldre inbördes. Inom militären — liksom inom en del ämbetsmannakategorier — finns det ensidiga duandet kvar. Det finns exempel på att två officerare under sin bana upprepade gånger byter position på den punkten; först duar den äldre A sin underordnade B, medan den sistnämnde använder titel, sedan blir båda jämställda och duandet ömsesidigt, och slutligen går B förbi A och får dua ensam.

Förnamnen användes förr inte ofta män emellan, utom vid släktskap och, stundom, vid mycket nära vänskap. För trettio år sedan var det givet att kamrater och goda vänner alltid brukade efternamn, utom då fruarna var med, ty då segrade det kvinnliga språkbruket. Nu är förnamnen på frammarsch. Som professor blev jag till en början förvånad och litet smickrad då unga studenter vid titelbortläggning började säga Herbert, men småningom har den nya ordningen kommit att te sig naturlig, även om det är en smula besvärligt för en äldre man att anpassa sig. Denna slående tendens kan bero på att umgänge mellan könen blivit vanligare — varvid männen böjt sig för kvinnlig praxis — och på inflytande från USA, där förnamnen varit vida mera brukade än här. Ibland har jag intrycket att det anses elegantare att begagna förnamn än efternamn, möjligen på grund av att förnamnen tidigare var mera vanliga inom förnåma, avsläkt-

förbindelser och intimt umgänge präglade sociala miljöer.

*

Vad som hittills berörts går i stort sett mot större enkelhet, det innebär en tilltalande för-enkling. Men det finns också, åtminstone inom s. k. borgerliga kretsar, vissa tendenser i motsatt riktning, som ganska starkt framträtt under senare år. Borde vi inte försöka att hejda dem?

Av de gamla enkla tilltalsorden är ju "herrn" och "frun" för länge sedan utdömda, såsom antydande en underordnad ställning i förhållande till den tilltalade; "min herre", "damen" och framför allt "min fru" har aldrig fått riktigt fotfäste utom i affärer. Sedan många år är också "fröken" utan tillnamn praktiskt taget oanvändbart. Artigheten kräver en identifikation av mera markerad art, och så måste det bli "fröken Anderson". Värre är att numera inte ens titlarna räcker till. Man får inte säga "notarien", "doktorn" eller "professorn", det låter för allmänt, utan namnet måste vara med. Tendensen påpekades och utdömdes i Wellanders förut nämnda broschyr, men den har, enligt min erfarenhet, sedan dess brett ut sig; yngre personer använder nästan aldrig titeln utan namn. En viss distinktion görs dock, synes det, mellan enkla och därför mindre identifierande titlar och sådana titlar som genom sin finhet och sällsynthet blir användbara utan att namnet tillfogas. Man måste säga "notarie Anderson", men

det är möjligt att säga "landshövdingen" eller "statsrådet" utan vidare. Är det inte rent av inkorrekt — enligt denna fåniga nya konvention — att säga "statsrådet Anderson", därmed antydande att det är så gott om statsråd att man har svårt att skilja på dem? Till denna art av distinktion hör att "doktorn" eller "professorn" på ett lasarett är alltför betydande för att titeln skall behöva förgyllningen av ett namn.

Bland det första vi lärde oss i franska var att man aldrig får säga bara "bonjour"; det skall heta "bonjour, monsieur". Något liknande håller på att hända även här. Det är inte längre riktigt korrekt att säga bara "goddag"; mera belevat är att säga "goddag, Greta", "goddag, notarie Anderson", "goddag, fröken Petterson". Även här tycks viljan att visa att man känner igen den tilltalade, att man är säker i identifieringen, vara ett — oftast omedvetet — motiv för kompliceringen av språkbruket.

*

Är de gjorda iakttagelserna riktiga? Bör vi söka främja vissa tendenser och motverka andra? Det vore roligt om Dagens Nyheters läsekrets ville hjälpa till att besvara de frågorna.

HERBERT TINGSTEN

(Föregående bidrag i serien: av Olof Lagercrantz 22/7, av Erik Lönnroth 29/7, av Bernhard Tarschys 5/8, av Staffan Björck 19/8, av Tora Nordström 24/8.)